

Agnieszka Szykuła

Z ARCHIWALNYCH INWENTARZY AKCESORIA LEKARSKIE I CYRULICZE, FAJKI

Podejmowane w ostatnim dziesięcioleciu badania nad różnymi aspektami życia różnych warstw społecznych spowodowały częstsze sięganie do akt notarialnych, przede wszystkim do zawartych w nich inwentarzy. Inwentarze, będące wiarygodnymi, potwierdzonymi notarialnie dokumentami zawierają informacje pomocne przy studiowaniu stosunków własnościowych, działalności zawodowej, życia codziennego, zainteresowań, a także nauki, sztuki i kultury. Przy sporządzaniu inwentarza odnotowywano dane osób, których dokumenty dotyczą: data i miejsce urodzenia oraz zgonu, miejsce zamieszkania, rodzinę i zawód¹.

Kancelarie notarialne zaczęły funkcjonować na początku XIX wieku. W 1810 r. Bazyl de Wahnewa Wysoczański utworzył pierwszą kancelarię notarialną w Zamościu, w tym samym roku zaczęła działać kancelaria Ambrożego Hordyńskiego w Tomaszowie, trzynastcie lat później została powołana kancelaria Jana Ulenickiego w Szczebrzeszynie². Liczba osób odwiedzających kancelarie notarialne w XIX w. sukcesywnie zwiększała się. Miała na to wpływ m.in. sytuacja polityczna i społeczna Zamojszczyzny. W następstwie zubożenia społeczeństwa występowało naturalne dążenie do notarialnego zabezpieczenia własności.

Akta notariuszy zamojskich, tomaszowskich i szczebrzeszyńskich wzbogacają wiedzę na temat historii Zamojszczyzny w XIX wieku, m.in. za pośrednictwem „Archiwariusza Zamojskiego”³.

---

¹ Stan badań na ten temat przedstawił A. Pośpiech w pracy *Pułapka rzeczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej” T. LXIV, red. E. Balcerzak, Warszawa 1992; najnowszego przeglądu literatury dotyczącego inwentarzy pośmiertnych dokonał D. Główka, A. Klonder, *Inwentarze mienia w badaniach kultury Europy od średniowiecza po nowożytność*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. LI, 2003, nr 2, s. 157-176.

² Archiwum Państwowe w Zamościu, (dalej APZ), Akta Notariusza Bazylego de Wahnewa Wysoczańskiego 1810-1811 r.; Akta Notariusza Ambrożego Hordyńskiego w Tomaszowie Lubelskim, 1810-1828 r.; Akta Notariusza Jana Ulenickiego w Szczebrzeszynie, 1824-1829 r.

³ Akta notariuszy tomaszowskich były badane w latach 30. XX wieku przez tomaszowskiego lekarza, regionalistę Janusza Petera. Pokłosiem tych badań są publikacje: *Szkice z przeszłości miasta kresowego i z dziejów Służby Zdrowia w Tomaszowie Lubelskim*. W oparciu o akta notariuszy zamojskich publikowali i publikują: K. Wróbel-Lipowa, *Ubiory mieszczan małych miast Zamojszczyzny w drugiej połowie XVIII wieku*, „KHKM”, R. XXV, 1977, nr 1, s. 63-99; B. Sawa, *Jakub Bobrowski, zapomniany malarz zamojski przelomu XVIII i XIX w.*, „Archiwariusz Zamojski”, 2004, s. 15-25; E. Lorentz, *Wnętrza*

W Archiwum Państwowym w Zamościu, w ramach prowadzonych przez kilka lat kwerend powstawała baza komputerowa zawierająca rozbudowane informacje o 411 inwentarzach majątkowych z lat 1811-1867. Zgodnie z zasadami heurystyki (kompletność, dobór materiału) powstał cenny zbiór informacji, który ułatwi podejmowanie badań nad kulturą materialną tych terenów. Umożliwia on łatwiejszy dostęp do niezwykle rozległego materiału źródłowego. Przeszukiwanie każdorazowo dziesiątek ksiąg, tysięcy aktów, z góry skazywało badacza na niepowodzenie. Usystematyzowana w 15 działach charakterystyka zawartości poszczególnych inwentarzy⁴ pozwala na sformowanie co najmniej tyłu tematów, a kolejnych – w bardziej już szczegółowych przekrojach terytorialnych, czasowych i społecznych (np. księgozbiory księży z Zamościa i okolic 2 ćw. XIX w.).

W bazie są inwentarze osób z różnych grup społecznych i zawodowych. Ciekawymi spostrzeżeniami owocować może chociażby przebadanie inwentarzy majątkowych lekarzy, czy aptekarzy, zwłaszcza w działach bezpośrednio dotyczących ich profesji. Taki przyczynek do badań nad XIX-wieczną medycyną, a dokładniej nad akcesoriami medycznymi z tego okresu zawierają inwentarze majątkowe lekarza Józefa Ringa z Tomaszowa i cyrulika Moszka Artzta z Zamościa. Oprócz stanu majątku są w nich wykazy przyrządów i narzędzi niezbędnych do wykonywania pracy zawodowej. Zawarte w inwentarzu nazwy mogą zainteresować historyków medycyny jak i stanowić pobudzającą wyobraźnię ciekawostkę. Z tego samego powodu, przy okazji przytoczony został także równie oryginalny, znajdujący się w tym samym inwentarzu kolekcjonerski wykaz fajek.

Józef Ring lekarz

Sylwetka Józefa Ringa jest znana dzięki badaniom przeprowadzonym w latach 30. ubiegłego stulecia przez tomaszowskiego regionalistę Janusza Petera⁵. Ring był z pochodzenia Niemcem, urodził się pod koniec lat 60. XVIII wieku, po uzyskaniu w 1793 r. dyplomu w Akademii Wiedeńskiej został sprowadzony wraz z innymi urzędnikami na teren zaboru austriackiego, przypuszczalnie w celach germanizacyjnych. Na początku XIX wieku rozpoczął pracę jako prywatny chirurg na terenie Małopolski, po odbyciu kilkuletniej praktyki leczył żołnierzy Wojska Polskiego. Przed 1810 r. Józef Ring poślubił ziemiankę, Polkę z pochodzenia, Izabellę Gintowt Dziewałtowską. Z badań Janusza Petera wynika, że Ring osiedlił się w Tomaszowie przed rokiem 1812. Z

---

zamojskiego domu Róży Luxemburg w roku 1871, ibidem, s. 77-83; J. Panasiewicz, Testament Nikodema Korytyńskiego dzierżawcy młyna w Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim, „Archiwariusz Zamojski”, 2007, s. 79-89; A. Szykuła, Akta notariuszy jako źródło do badań nad kulturą materialną Zamojszczyzny, ibidem, s. 37-53.

⁴ W bazie można przeglądać 14 raportów z inwentarzy: wg nieruchomości, wg ubiorów, bielizny, futer, dywanów, wg sprzętów, narzędzi, naczyń gospod. i rolniczych, wg walorów finansowych, wg wytworów spożywczych, wg sprzętów i naczyń wg materiałów, wg inwentarza żywego, wg powozów, wg książek, obrazów, instrumentów muzycznych, wg metali, wg mebli i sprzętów pokojowych, wg kosztowności, wg ceramiki i szkła, wg przedmiotów różnych.

⁵ J. Peter, *Z dziejów Służby Zdrowia w Tomaszowie Lubelskim, Zamość 1946*, s. 35-41.

żoną Izabelą, dwoma córkami i synem Adamem zamieszkał w domu przy ulicy Koziej⁶. Był uznanym lekarzem i szybko dorobił się majątku, około 1812 r. rozwiódł się z żoną, wraz z córką i synem zamieszkał w dużym nowowynbudowanym domu przy ulicy Lwowskiej, otoczonym ogrodem i sadem. Ring był właścicielem parceli i ogrodów w mieście, posiadał bibliotekę zawierającą ok. 150 ksiąg z dziedziny medycyny, był również miłośnikiem i palaczem fajek, co uwidacznia inwentarz po nim. Józef Ring zmarł w 1816 r. w Tomaszowie, został pochowany na cmentarzu obok ruin klasztoru o.o. trynitarzy⁷.

W inwentarzu po Józefie Ringu, nazwanym w dokumencie *Urzędnikiem Zdrowia*, znajduje się wykaz narzędzi chirurgicznych, do wyjątkowych należy również spis wspomnianych fajek⁸. (zob. Aneks 1)

Icek Artzt⁹ cyrulik

Icek Artzt był Żydem, wraz z rodziną, żoną *starozakonną* Marią z Grytuzów oraz synem Moszko Artztem mieszkał w Zamościu *pod numerem 106*¹⁰. Artzt był cyrulikiem, czyli tzw. balwierzem, zajmował się golarstwem, strzyżeniem, leczeniem, np. stawianiem baniek, leczeniem pijawkami, opatrywaniem ran i puszczaniem krwi¹¹. W wykazie przedmiotów cyrulicznych po Icku Artzcie znajdują się m.in. *bańki, nożyczki, przyrządy do spuszczenia krwi a także narzędzia chirurgiczne i brzytwy*¹². (zob. Aneks 2)

Aneks nr 1

Działo się w Domie pod numerem Trzysta czterdzieści świętej Pamięci Józefa Ringa mieścowego Urzędnika zdrowia dziedzicznym w Mieście powiatowym Tomaszowie w Województwie Lubelskim w poniedziałek to jest Dnia pierwszego Miesiąca lipca Tysiąc Ośmset Szesnastego roku.

Na polecenie Sądu Pokoju Powiatu Tomaszowskiego pod Dniem dwudziestym dziewiątym Czerwca bieżącego roku pod Liczbą czterysta sześć wydanego gruntującego się na Rezolucyi Jaśnie Wielmożnego Prezesa Trybunału Cywilnego pierwszej Instancji Województwa Lubelskiego z Daty Dwudziestego Czerwca do Liczby tysiąc czterdzieści pięć podpisany Bazyli Moczarski, Notaryusz Publiczny i Konserwator hypotek Powiatu

---

⁶ Ibidem.

⁷ APZ, Akta notariusza Bazylego Moczarskiego w Tomaszowie Lubelskim, 1816 r., sygn. 6, nr. 356.

⁸ APZ, Akta notariusza Bazylego Moczarskiego w Tomaszowie Lubelskim, 1816 r., sygn. 6, nr. 356.

⁹ Nazwisko to używane jest w akcie notarialnym z niezwykłą dezynwolturą - w krótkim dokumencie doliczyć można się aż jego czterech wersji.

¹⁰ APZ, Akta notariusza Walerego Głowackiego w Szczepieszynie, 1853, sygn. 5, nr. 385.

¹¹ J. Paśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1949; Tenże, *Miasta w Polsce*, Lwów 1932.

¹² APZ, Akta notariusza Walerego Głowackiego..., nr. 385.

Tomaszowskiego zszedł na miejsce wyżej w akcie wymienionych w przytomności Wielmożnych Księdza Józefa Hornowskiego Kanonika Zamoyskiego proboszcza Tomaszowskiego i Kazimierza Zdanowicza Pisarza Komory Głównej Celney. Testament na dniu Dziewiątym Miesiąca Maia bieżącego Tysiąc Ośmset Szesnastego roku przez s:p: Józefa Ringa Urzędownie Zeznanym Uproszonych tegoż Testamentu Exekutorów tudzież pod przywołaniu do Oszacowania Ruchomości do każdej kategorii w Sztuce biegłych i przyzwaniu Dwóch Świadców na końcu aktu wyrażonych Inwentarz wszystkich Ruchomości po wspomnianym Józefie Ring pozostałych. Zastosowany do Konsygnacyi przez tegoż Ringa za Życia przy Świadcach Urzędownie spisany i podpisany Urzędownie sporządził iak następuje:

Cz. XI Instrumenta Chirurgiczne

- 99) *Instrumenta do Sekcyi ciała w czarnem Pudełku, złp. 10*
- 100) *Pudełko kieszonkowe ze wszystkimi Instrumentami przy pomniejszych Operacyjach Sekcyinych używane, złp. 12*
- 101) *Futerał z Czerwoney Safianowey Skurki ze wszystkimi instrumentami do pomniejszych Operacyi Chirurgicznych używany, złp. 20.*
- 102) *Instrument Kompletny przy połogach używany w Szkatułce okutey z czarną skurka obitey, złp. 60.*
- 103) *Skrzyneczka Czarną Skórą obita około ze wszystkimi Instrumentami przy Amputacji używanemi, złp. 40.*
- 104) *Druga taka Skrzyneczka z Instrumentami do różnych chirurgicznych Operacyi używanemi, w której znajduje się pięć Sztuczek Srebrnych, złp. 50.*
- 105) *Trzecia Skrzyneczka takąż z kompletnemi Instrumentami Trepacyjnemi używana stosowana, złp. 40.*
- 106) *S[e]ręga cynowa duża, złp. 4.*
- 107) *Seręga Ma[...]owa, złp. 6.¹³*
- 108) *Sprycka do Ran, złp. 2.*

Cz. XII Książki

- 109) *Książek do Medycyny osiagających się w ogóle Sztuk sto dwadzieścia trzy, których wyszczególnienie w osobney do niniejszego Inwentarza załączonej Konsygnacyi, złp. 20.*

Cz. V Faiki piankowe

- 26) *Faika piankowa duża rżnięta w kształcie Fortecy Belgradu w srebro suto oprawna z dwoma saneczkami srebrnemi ieden w kółka długości łokcia*

---

¹³ Słowo seręga nie występuje w trzytomowym słowniku języka polskiego, w czterotomowej encyklopedii powszechnej, jak również w wyszukiwarce google (tylko j nazwisko).

a drugi formą drewnianą długości półtory ćwierci z cybuchem rogowym giętym i bursztynkiem przy tymże, złp. 100.

27) Faika piankowa w srebro oprawna z dwoma łańcuszkami srebrnymi po półtora ćwierci łokcia długości z których jeden w kołka, drugi w ogniwka z przytyczką srebrną i kulkiem dużym do łańcuszków ładowania, złp. 27.

28) Fayka Umska zwana w srebro oprawna z cybuszkiem rogowym, złp. 20.

29) Fayka drewniana w rogowej oprawie z cybuszkiem rogowym, złp. 2.

30) Stambułek cztery z Hordowym długim cybuszkiem, złp. 1 gr. 24.

31) Cybuch sakłakowy czarny z bursztynem, złp. 6.

32) Cybuch czereśniowy z bursztynem, złp. 4.

33) Cyuch czereśniowy na kształt laski wróg oprawny, złp. 1.

34) Laska czereśniowa w rogowej oprawie, gr. 10.

Aneks nr 2

Działo się w Twierdzy Zamościu, Okręgu Zamojskim, Guberni Lubelskiej, w domu pod numerem 106. dnia /drugiego/ czternastego Września tysiąc osiemset pięćdziesiątego trzeciego roku przed Walentym Głowackim Rejentem Kancellaryi Okręgu Zamojskiego, w mieście Szczebrzeszynie zamieszkałym i urzędującym do miejsca wyżej wymienionego na wezwanie stron interessowanych przybyłym w obecności świadków poniżej wymienionych, Rejentowi z osób znanych przymioty prawne wymogom do oświadczenia posiadających, stanąwszy osobiście: starozakonna Marja z Sztruzerów po starozakonnym Icku Arct pozostała wdowa w imieniu własnem, tudzież w imieniu i na rzecz nieletniego syna swego starozakonnego Moszka Artzt, jako matka i główna jego opiekunka czyniąca - tudzież Starozakonny Herszek Sztrajcher opiekun przydany rzeczonoego nieletniego - oboje stawiający stałe nazwisko przyznane mający w Twierdzy Zamościu w domu pod numerem 106 zamieszkali, Rejentowi z osób i zdolności do działań urzędowych znani domagali się spisania Inwentarza po starozakonnym Icku Artz i oświadczyli że tenże Icek Artzt zmarł w Twierdzy Zamościu w domu pod numerem na czele tego aktu wyrażonym w dniu /dziewiątym/ dwudziestym pierwszym lipca tysiąc osiemset pięćdziesiątego trzeciego roku, beztestamentowo, pozostawiwszy po nim [...]: Moszka Hersza Artzt nieletniego syna i Marję ze Sztruzerów Arct żonę obojga w Twierdzy Zamościu w domu wyżej wymienionym zamieszkałych, tudzież majątek składający się z części dwóch nieruchomości miejskich, gotowizny, sreber i różnych ruchomości, do oszacowania których przedstawili jednozgodnie biegłych: starozakonnym Wolfa Rajn i Szyję Harc, obu w twierdzy Zamościu zamieszkałych od których odebraną została w obrzędku właściwym przysięga na rzetelność odbywać się mającego oszacowania pozostałości po Icku Arctz. Gdy zaś Sąd Pokoju Okręgu

Zamojskiego dopełnił odpieczętowania tejże pozostałości, przeto rejent, w przychyleniu się do powyższego żądania stawiających przystąpił do czynności inwentaryzacyjnej i sporządził następujący inwentarz pozostałości po Icku Artzt
[...]

Tytuł VI

W narzędziach cyrulicznych

- 74) *Banicznik mosiężny o szesnastu nożycach, kop. 60*
- 75) *Liwak do rwania zębów stary, kop. 10*
- 76) *Cążki do rwania zębów, kop. 7 ½*
- 77) *Dwa puszczałta mosiężne stare, kop. 15*
- 78) *Para brzytw starych poszczerbionych, kop. 5*
- 79) *Nożyczki stare, kop. 5*
- 80) *Dwie seręgi cynowe, rub. 1*
- 81) *Seręga nowa, rub. 1 kop. 20*
- 82) *Dwie seręgi stare, połamane kop. 30*
- 83) *Baniek sztuk dwanaście, kop. 12*
- 84) *Pulares zawierający narzędzia chirurgiczne w liczbie sztuk siedemnaście, kop. 60*
- 85) *Kaleta srebrna, kop.15*

Ogół Tytułu - 4 rb 39½ kop.